Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/71454

File ID	71454
Filename	1 Inleiding

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	Dissertation
Title	Van omgekeerde strekking. Een pragma-dialectische reconstructie van a contrario-argumentatie in het recht
Author	H. Jansen
Faculty	Faculty of Humanities
Year	2003
Pages	222
ISBN	9051707347

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/121437

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other then for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

1
Inleiding

1.1 Onderwerp en doelstelling

In het recht speelt vaak de vraag of een rechtsregel betekenis heeft voor een geval dat niet expliciet in de regel is genoemd. Bijvoorbeeld: moeten fietsers zich aan de voorgeschreven snelheid houden wanneer de regel spreekt over voertuigen? Of: mag een soldaat een tongpiercing hebben als het militaire recht verbiedt om sieraden op of aan het hoofd te dragen? De eerste vraag rees in april 2002, toen tijdens de wielerwedstrijd Gent-Wevelgem het peloton geflitst werd (*Metro*, 11 april 2002). De tweede vraag deed zich voor toen een legerofficier een van zijn soldaten sommeerde haar tongpiercing te verwijderen en de vrouw daar geen gehoor aan wilde geven (*de Volkskrant*, 10 april 1997).

Of een rechtsregel betekenis heeft voor een concreet geval hangt af van de vraag of dit geval overeenkomt met de feitelijke voorwaarden die in de regel beschreven zijn. Wanneer het niet zonder meer duidelijk is of dat het geval is, moet de regel worden geïnterpreteerd. Omdat de meningen nogal uiteen kunnen lopen over wat de juiste interpretatie van een regel is, kan zo'n interpretatiekwestie een geschil opleveren dat uitmondt in een juridisch proces. In zo'n proces zullen beide partijen hun standpunt zo goed mogelijk moeten beargumenteren. De rechter beslist uiteindelijk of de regel wel of niet van toepassing is.

Bij het beargumenteren van de interpretatie van een regel in relatie tot bepaalde feiten kan gebruik worden gemaakt van een heel scala aan juridische argumentatiewijzen. Een van die argumentatiewijzen is a contrario-argumentatie, het onderwerp van deze studie. De eerste doelstelling van mijn onderzoek is duidelijkheid scheppen over wat precies onder a contrario-argumentatie moet worden verstaan. In de literatuur blijkt niet iedereen hetzelfde onder deze argumentatiewijze te verstaan. Dat wordt overigens in de literatuur zelf veelal niet onderkend, waarschijnlijk doordat de meeste omschrijvingen niet erg specifiek zijn of gebaseerd zijn op voorbeelden en kenmerken die verschillend kunnen worden uitgelegd. De algemene omschrijving van a contrario-argumentatie waarmee vaak wordt volstaan is dat a contrario-argumentatie de tegenhanger van analogie-argumentatie is. Beide argumentaties kunnen een oplossing bieden

voor de rechtsvraag of een geval dat niet expliciet in een bepaalde regel wordt genoemd, toch onder die regel kan vallen. Wanneer deze vraag positief wordt beantwoord, is er sprake van analogie-argumentatie. Er wordt dan beargumenteerd dat het concrete geval vergelijkbaar is met het in de regel genoemde geval. In tegenstelling tot analogie-argumentatie, waarbij het uitgangspunt is dat overeenkomstige gevallen gelijk behandeld moeten worden, is de essentie van a contrario-argumentatie dat gevallen ongelijk behandeld moeten worden wanneer er relevante verschillen tussen bestaan. Van a contrario-argumentatie wordt dan ook wel gezegd dat daarmee in omgekeerde zin een beroep wordt gedaan op het gelijkheidsbeginsel.

In dit proefschrift zal ik laten zien dat er onder de algemene omschrijving van a contrario-argumentatie als tegenhanger van analogie-argumentatie twee concepten schuilgaan. 'A contrario-argumentatie' is een verzamelnaam voor twee fundamenteel verschillende argumentatiewijzen. Ik zal deze als klassieke en als moderne a contrario-argumentatie aanduiden. Het verschil tussen beide zal ik duidelijk maken aan de hand van het voorbeeld van de soldaat met de tongpiercing. De rechtsvraag die zich hier voordoet is of de regel betekenis heeft voor het concrete geval dat niet expliciet in de regel is genoemd – het is op het eerste gezicht immers niet duidelijk of een tongpiercing onder het verbod valt.

Met klassieke a contrario-argumentatie wordt een regel 'omgekeerd'. Dat is wat de militaire vakbond deed die door de soldaat met de tongpiercing te hulp was geroepen: 'Het is alleen verboden om sieraden zichtbaar *op* of *aan* het hoofd te dragen. Als iemand een sieraad *in* zijn hoofd draagt, moet dat mogen' [mijn cursiveringen, HJ]. Aan dergelijke argumentatie ligt de vooronderstelling ten grondslag dat *alleen* het dragen van sieraden op of aan het hoofd verboden is. Met andere woorden: alles wat de regel niet verbiedt, mag.[1] Op grond van deze vooronderstelling kan de regel worden omgekeerd tot de regel dat het niet verboden is om sieraden te dragen die *niet* op of aan het hoofd worden gedragen, zoals sieraden in het hoofd.[2] Deze variant van a contrario-argumentatie geeft

1. Ook in de dagelijkse praktijk is de uitspraak 'Alles wat niet verboden is, mag' werkzaam. Frits Bolkestein verwees er bijvoorbeeld naar in zijn reactie op de kritiek die was ontstaan op zijn 'Beste Els-briefjes', waarmee hij als commissaris van het farmaceutisch bedrijf Merck Sharp & Dohme had gelobbyd voor dat bedrijf (Arnold Koper in *de Volkskrant*, 5 oktober 1996). Zie ook de uitspraak van Leblanc, directeur van de Tour de France, over de vraag of renners onderweg bidons aangereikt mogen krijgen: 'Alles wat niet niet mag, mag' (*de Volkskrant*, 13 juli 1998).
2. Aan de argumentatie van de vakbond ligt ook de aanname ten grondslag dat een tongpiercing een sieraad *in* het hoofd is en dat *in* het hoofd iets anders is dan *aan* het hoofd.

weer wat er oorspronkelijk onder deze argumentatiewijze wordt verstaan; daarom noem ik haar 'klassieke a contrario-argumentatie'. Specifiek voor de manier waarop het rechtsprobleem in dit geval wordt opgelost en kenmerkend voor het onderscheid tussen dit type a contrario-argumentatie en het hierna te bespreken type, is dat er een interpretatie van de regel wordt gegeven die niet alleen geldt voor het concrete geval, maar voor *alle gevallen die niet als sieraden aan of op het hoofd gekwalificeerd kunnen worden* – namelijk de interpretatie dat voor al deze gevallen het verbod niet geldt.

In veel publicaties wordt tegenwoordig onder de term a contrario-argumentatie iets anders verstaan dan de hierboven gegeven klassieke beschrijving. Met deze andere, moderne notie van 'a contrario-argumentatie' wordt alle argumentatie aangeduid waarin een regel niet wordt toegepast op een concreet geval dat niet expliciet in de regel genoemd is. De term heeft betrekking op de argumenten waarmee wordt verdedigd dat het concrete geval niet tot het toepassingsbereik van de regel gerekend kan worden. Zo had de soldaat die werd gesommeerd haar tongpiercing te verwijderen, ook kunnen beargumenteren dat een tongpiercing niet beschouwd kan worden als een sieraad op of aan het hoofd, omdat het gevaar om met een tongpiercing ergens achter te blijven haken niet bestaat, terwijl dat gevaar er wel is bij de gevallen die de regel beoogt te regelen, zoals kettingen, armbanden of andere sieraden die op of aan het lichaam worden gedragen. Anders dan klassieke a contrario-argumentatie, waarmee een interpretatie van de regel wordt gegeven die voor alle niet-genoemde gevallen geldt, wordt er in de moderne variant van a contrario-argumentatie een interpretatie van de regel gegeven *met betrekking tot de concrete feiten*. Op deze feiten is de regel niet van toepassing, maar dat zegt niets over de toepasselijkheid van de regel op andere feiten die niet expliciet in de regel genoemd worden. Lang niet alle auteurs zullen dit type argumentatie als a contrario-argumentatie beschouwen, maar er zijn er genoeg die a contrario-argumentatie wél – bedoeld of onbedoeld – op deze manier beschrijven of voorbeelden van dergelijke argumentatie als a contrario-argumentatie typeren.

De meeste auteurs blijken zich er niet van bewust te zijn dat het begrip a contrario-argumentatie deze twee verschillende invullingen kent. Dat leidt tot nogal wat miscommunicatie, bijvoorbeeld wanneer ze anderen citeren of met anderen in discussie gaan die een heel andere opvatting van a contrario-argumentatie hebben. Een ander gevolg is dat er in veel van de omschrijvingen die in de literatuur van deze argumentatiewijze worden gegeven klassieke en moderne kenmerken worden gecombineerd. Dat maakt dat er niet alleen een onduidelijk

beeld bestaat over wat a contrario-argumentatie precies is, maar dat er ook geen duidelijkheid bestaat over hoe deze argumentatiewijze moet worden beoordeeld. Doordat veel beschrijvingen van a contrario-argumentatie neerkomen op een vermenging van moderne en klassieke elementen, is er dientengevolge ook een vermenging van – toch al niet erg uitgebreide – beoordelingsnormen ontstaan. Er bestaat in de literatuur daarom geen duidelijk beeld over hoe a contrario-argumentatie in een concreet geval moet worden beoordeeld.

Ondanks – of misschien juist wel dankzij – het ontbreken van duidelijke criteria, heeft de term 'a contrario-argumentatie' een negatieve connotatie en heeft deze argumentatiewijze in het recht een beruchte status.[3] In de roman *Vincent Haman* van Willem Paap spreekt de verteller over 'het sedert eeuwen beroemde en dan ook volmaakt idiote argumentum a contrario' (Paap 1854:43).[4] Kaptein (2000:123) verwijst voor een ander voorbeeld van de negatieve beeldvorming over a contrario-argumentatie naar Bordewijks roman *Geachte confrère* (1956), waarin wordt gesteld: 'De redenering *a contrario* is altijd gevaarlijk, en hier van tevoren veroordeeld omdat ze niet steunt op de werkelijkheid'. Ook in de rechtspraktijk komen we dergelijke geluiden tegen. Zo heeft advocaat-generaal Mok bij HR 5 oktober 1984, *NJ* 1985, 74 het over 'een (van nature altijd zwakke) a contrario-interpretatie' en zegt waarnemend advocaat-generaal Jörg bij HR 1 december 1998, *NJ* 1999, 310: 'Ik wijs er voorts op dat a contrario-redeneringen zich niet in een hoge populariteit mogen verheugen'. En vorig jaar nog stelt advocaat-generaal Huydekoper:

> Het middel [de argumentatie van de partij die cassatie heeft ingesteld, HJ] verdedigt (...) een regel van de omgekeerde strekking (...). (...) Daarmee bepleit het (...) dus een lezing à contrario (...). Ik veroorloof mij de opmerking dat die benadering vaker onjuist blijkt te zijn, dan juist. (HR 5 april 2002, *NJ* 2002, 366)

---

3. Zie onder anderen Kaptein (1991:84): 'In de rechtspraktijk gelden zij [a contrario- en analogie-argumentatie, HJ] als verdachte argumenten (...)'.
4. Vincent, de hoofdpersoon, redeneert dat als het verboden is om tegen een boom te plassen, het dus niet verboden is om in een hoed te plassen (klassieke a contrario-argumentatie), wat hij dan ook doet. Wanneer hij hiervoor een draai om de oren dreigt te krijgen, antwoordt hij: 'Ik protesteer. Dat is geen recht. Er is verboden op de wandelingen tegen de boomen te doen. Er is dus niet verboden het op de wandelingen in zijn hoed te doen. Als dat de bedoeling van mijnheer was geweest, dan had-i moeten zeggen, dat men het op de wandelingen heelemaal niet mocht doen.' Het commentaar van de verteller luidt vervolgens: 'Juridisch had hij gelijk. In de rechtsgeleerdheid, in de pleitzalen, in de vonnissen der Hooge-raden van Europa wordt dagelijks met het sedert eeuwen beroemde en dan ook volmaakt idiote argumentum a contrario, waarvan hij zich hier bedient – lees voor "mijnheer" "de wetgever" – aan redeneeringen als die van Vincent gelijk gegeven.'

Sommige auteurs merken op dat de negatieve waardering voor a contrario-argumentatie niet terecht is. Het zou niet juist zijn a contrario-argumentatie bij voorbaat ondeugdelijke argumentatie te noemen (zie bijvoorbeeld Polak 1953:35). De deugdelijkheid van a contrario-argumentatie is naar hun mening afhankelijk van de ondersteunende argumenten die worden aangevoerd voor de beslissing om een bepaalde regel niet toe te passen op niet expliciet geregelde feiten.[5] Voor moderne a contrario-argumentatie geldt dat de aanvaardbaarheid van de beslissing om een bepaalde regel niet toe te passen op een bepaald concreet geval afhankelijk is van de motivering die ervoor wordt aangedragen. Bijvoorbeeld: is het wel zo dat er voor soldaten geen gevaar is om met een tongpiercing ergens achter te blijven haken? Ook klassieke a contrario-argumentatie kan in het ene geval meer en in het andere geval minder aanvaardbaar zijn, afhankelijk van de motivering die voor de regelomkering wordt gegeven. Aan de argumentatie van de militaire vakbond ligt de aanname ten grondslag dat de wetgever alleen het dragen van sieraden wilde verbieden zoals hij het expliciet in de regel heeft beschreven. De deugdelijkheid van deze argumentatie hangt af van de waarschijnlijkheid van die aanname.

Hoewel velen als deugdelijkheidsnorm voor a contrario-argumentatie de eis hanteren dat de motivering aanvaardbaar is, zijn er in de literatuur niet veel expliciete aanwijzingen te vinden over welke ondersteunende argumenten daarvoor wel en niet geschikt zijn. Veelal blijft het bij een opsomming van argumenten die geschikt zouden zijn, waarbij in het midden wordt gelaten of andere argumenten ongeschikt zijn. Dergelijke opsommingen, die variëren van argumenten waarmee de betekenis van een regel kan worden geïnterpreteerd tot bepaalde rechtsbeginselen die bij de toepasselijkheid van een regel in acht moeten worden genomen, verschillen echter per auteur. Bovendien wordt nergens duidelijk hoe zo'n rechtvaardiging er in concreto zou kunnen uitzien, laat staan dat er precieze criteria worden gegeven om vast te stellen wanneer een geschikte ondersteuning deugdelijk is. De tweede doelstelling van dit proefschrift is dan ook duidelijkheid te verschaffen over de analyse en de beoordeling van moderne en van klassieke a contrario-argumentatie.

---

5. Dit is de reden dat ik spreek over a contrario-'argumentatie' in plaats van over een a contrario-'redenering', de benaming die in de rechtstheorie gangbaar is. Vanwege de ondersteunende argumenten die bij een a contrario toegepaste regel vereist zijn, is de term redenering te beperkt voor wat er bij deze argumentatie allemaal komt kijken, namelijk meer dan één redenering.

1.2 A contrario-argumentatie in het onderzoek naar juridische argumentatie

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw is het onderzoek naar juridische argumentatie sterk tot ontwikkeling gekomen.[6] Het onderzoek naar juridische argumentatie wordt zowel door rechtstheoretici als door argumentatietheoretici verricht. Rechtstheoretici beschouwen juridische argumentatie als een bijzondere vorm van algemene argumentatie, en maken daarom gebruik van algemeen argumentatietheoretische inzichten die zij toepassen op dit specifieke toepassingsgebied. Argumentatietheoretici vatten juridische argumentatie op als argumentatie in een specifieke, institutionele context, waarbij kennis over de institutie een middel kan zijn om bepaalde argumentatieve verschijnselen te duiden. Juridische argumentatie vormt daardoor voor argumentatietheoretici niet alleen een onderzoeksdoel op zich, maar is ook een middel om beter inzicht te verkrijgen in meer algemene argumentatietheoretische verschijnselen.[7]

Degenen die vanuit een normatieve invalshoek onderzoek naar juridische argumentatie verrichten, hebben als centrale vraagstelling wanneer de argumentatie voor een juridische beslissing rationeel is. Aanvankelijk werd dit onderzoek vanuit een logisch of een retorisch rationaliteitsperspectief verricht. Sinds de tweede helft van de jaren zeventig wordt onderzoek naar juridische argumentatie ook verricht vanuit een dialectisch perspectief (o.a. door Aarnio 1977, 1987; Alexy 1978 en Peczenik 1983, 1989).[8] In een dialectisch perspectief is er niet alleen aandacht voor de deugdelijkheid van het *product* argumentatie, maar ook voor de regels die aan het juridische discussie*proces* ten grondslag liggen en die een deugdelijk verloop van een juridische discussie moeten garanderen. Voor de rationaliteit van juridische beslissingen betekent dit dat de aanvaardbaarheid niet alleen afhangt van de aangevoerde argumentatie, maar ook van de kwaliteit van het discussieproces.

In het onderzoek naar juridische argumentatie is tot nu toe weinig aandacht aan a contrario-argumentatie besteed. Er zijn slechts enkele studies waarin dit onderwerp centraal staat.[9] In de andere studies vormt de behandeling van a con-

---

6. Zie voor een overzicht van theorieën, stromingen en onderwerpen binnen het onderzoeksgebied van juridische argumentatie: Feteris (1994).
7. Voorbeelden zijn Perelman & Olbrechts-Tyteca (1958, 1976) en Toulmin (1958).
8. Een hierop lijkende indeling in rationaliteitsperspectieven is door Toulmin (1976, 1992) gemaakt (geometrisch, antropologisch, kritisch). Zie ook Van Eemeren en Grootendorst (2000).
9. Voorbeelden hiervan zijn de artikelen van Henket (1992a, 1992b), Kaptein (1991, 1993) en Kloosterhuis (1994) en de artikelen die zijn voortgekomen uit mijn promotieonderzoek (Jansen 1996, 1997, 2000a, 2000b, 2003).

trario-argumentatie meestal een klein onderwerp in een algemene theorie over de rechtvaardiging van een juridische beslissing. Qua rationaliteitsperspectief bestaan er overigens geen verschillen in de manier waarop a contrario-argumentatie wordt behandeld (mocht er al bewust voor een bepaald perspectief zijn gekozen). Op het moment dat a contrario-argumentatie wordt geschematiseerd, maken vrijwel alle auteurs – ook degenen die een dialectisch perspectief hanteren – gebruik van een logische formalisering en leiden daar hun deugdelijkheidsnormen uit af.[10] In dit proefschrift zal ik betogen dat de gehanteerde logische benaderingen voor de analyse van a contrario-argumentatie tekortschieten.

In deze dissertatie zal a contrario-argumentatie vanuit een argumentatietheoretisch perspectief worden bestudeerd. Sinds halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw wordt vanuit het – ook dialectische – kader van de pragma-dialectische argumentatietheorie systematisch onderzoek verricht naar juridische argumentatie. Dit onderzoek richt zich op het ontwikkelen van modellen waarmee argumentatie in een concreet geval kan worden geïdentificeerd, geanalyseerd en beoordeeld. Dit onderzoek is begonnen met een dissertatie waarin het juridische proces wordt geanalyseerd als een kritische discussie, die wordt gereglementeerd door regels die de redelijkheid van het discussieproces waarborgen (Feteris 1989). Andere dissertaties die in dit kader zijn verschenen, gaan over argumentatiestructuren in het recht (Plug 2000) en over juridische analogie-argumentatie (Kloosterhuis 2002). Deze studie over a contrario-argumentatie sluit aan bij dit onderzoek. Mijns inziens biedt een pragma-dialectisch perspectief een waardevolle aanvulling op de logische invalshoek die dominant is in de rechtstheoretische benadering van a contrario-argumentatie. In de volgende paragraaf zal ik aangeven hoe dit perspectief fungeert als kader voor mijn onderzoek.

1.3 Het pragma-dialectisch kader

Kenmerkend voor de pragma-dialectische argumentatietheorie is dat daarin pragmatische en dialectische inzichten zijn geïntegreerd (zie *Speech acts in argumentative discussions. A theoretical model for the analysis of discussions directed towards solving conflicts of opinion*; Van Eemeren en Grootendorst 1984).[11] Op grond van pragma-

10. Dit geldt niet voor enkele retorici, die logische geldigheid geen noodzakelijke voorwaarde voor deugdelijkheid vinden (zie hoofdstuk 4).
11. Zie ook Van Eemeren en Grootendorst (1982, 1992, 2000 en 2003); Van Eemeren,

tische inzichten wordt argumentatie gedefinieerd als een complexe taalhandeling en op grond van dialectische inzichten wordt argumentatie genormeerd als onderdeel van een kritische discussie. De term 'kritische discussie' staat voor het ideaalmodel van een redelijke discussie: een discussie waarin de discussianten tot doel hebben een verschil van mening op te lossen door de standpunten waarover verschil van mening bestaat systematisch aan een kritische toetsing te onderwerpen. Door argumentatie op te vatten als een taalhandeling met de daarbij behorende identiteits- en correctheidsvoorwaarden, kunnen de gebondenheden van de discussianten in zo'n discussie nauwkeurig omschreven worden.

Aan de pragma-dialectische benadering van argumentatie liggen vier uitgangspunten ten grondslag: externalisering, socialisering, functionalisering en dialectificering. Externalisering heeft voor de bestudering van argumentatie tot gevolg dat alleen (expliciete, impliciete of indirecte) taalhandelingen, dus talige uitingen, onderwerp van de bestudering van argumentatie zijn en niet de onbekende motieven van de discussianten.[12] Socialisering leidt tot een dialogisch perspectief op argumentatie: argumentatie wordt beschouwd als onderdeel van interactie tussen twee of meer personen. In dit perspectief wordt argumentatie gedefinieerd vanuit het functionalistische uitgangspunt (functionalisering) dat een uitspraak argumentatief is wanneer met die uitspraak wordt beoogd een ander van een bepaald standpunt te overtuigen. Dialectificering ten slotte brengt met zich mee dat de deugdelijkheid van de taalhandelingen in de discussie wordt beoordeeld aan de hand van bepaalde discussieregels die bevorderlijk zijn voor het oplossen van een verschil van mening door middel van een kritische toetsing van de aanvaardbaarheid van de uitspraken die in het kader van het oplossingsproces gedaan worden.

Een pragma-dialectisch perspectief heeft consequenties voor de bestudering van a contrario-argumentatie. De belangrijkste consequentie is dat deze argumentatie als onderdeel van een kritische discussie zal worden beschouwd. Bij de discussianten die aan zo'n discussie deelnemen, is een kritische discussiehouding voorondersteld. Voor de argumentatiefase – de fase van een kritische discussie waarin a contrario-argumentatie moet worden geplaatst – houdt dat in dat de

---

Grootendorst, Jackson en Jacobs (1993).

12. Peczenik (1989:397) houdt er eenzelfde uitgangspunt op na, blijkens zijn opmerkingen over de verborgen redenen die de rechter kan hebben: of de redenen die de rechter geeft wel of niet gegrond zijn, in beide gevallen maakt het niet uit of het de werkelijke redenen van de rechter zijn. 'In either case, the reasons actually given will be judged on their own merits'. Zie in gelijke zin MacCormick en Summers (1991:16).

discussianten zo kritisch mogelijk op elkaars argumenten reageren.[13] Dat brengt met zich mee dat het instrumentarium dat ik voor de analyse en beoordeling van a contrario-argumentatie ontwikkel, als doel heeft het mogelijk te maken dat deze argumentatie kritisch wordt getoetst. Mijn werkwijze daarbij is dat ik een reconstructie zal maken van beide eerder onderscheiden typen a contrario-argumentatie. Deze reconstructie bestaat bij beide typen uit een argumentatiestructuur van de expliciete en impliciete elementen die aan de argumentatie ten grondslag liggen, waarmee duidelijk wordt gemaakt hoe deze elementen met elkaar en met het standpunt samenhangen. Een dergelijke reconstructie is gebaseerd op pragmatische inzichten, doordat a contrario-argumentatie wordt opgevat als een serieuze overtuigingspoging, die bepaalde gebondenheden met zich meebrengt. Inzicht in de gereconstrueerde elementen en hun samenhang maakt een kritische toetsing van de argumentatie mogelijk doordat bij elk van de elementen kritische vragen kunnen worden gesteld waarmee a contrario-argumentatie in een concreet geval kan worden beoordeeld. Ik zal in deze dissertatie evenwel niet nagaan of bij concrete voorbeelden van a contrario-argumentatie (uit de rechtspraktijk) de kritische vragen al dan niet bevredigend kunnen worden beantwoord. Als argumentatietheoreticus verschaf ik het beoordelingsinstrumentarium met de kritische vragen; het is aan de jurist om op grond daarvan te bepalen of de argumentatie deugdelijk is.

1.4 Opzet en indeling

In paragraaf 1.1 heb ik duidelijk gemaakt dat deze studie een tweeledige doelstelling heeft. In de eerste plaats wil ik duidelijkheid scheppen over het begrip a contrario-argumentatie. Dit doe ik door te laten zien dat er aan de vaak algemene of incoherente omschrijvingen van deze argumentatiewijze twee concepten ten grondslag liggen, met kenmerken die elkaar uitsluiten. Ten tweede wil ik een instrumentarium ontwikkelen voor de analyse en beoordeling van beide typen a contrario-argumentatie. Daartoe maak ik van beide argumentatietypen een reconstructie, die als uitgangspunt fungeert voor de analyse en beoordeling van concrete gevallen van a contrario-argumentatie in de praktijk.

13. Een kritische discussie kent vier discussiefasen: een confrontatiefase, waarin de protagonist het standpunt naar voren brengt en de antagonist twijfel uit (al dan niet door zelf een tegengesteld standpunt naar voren te brengen); een openingsfase waarin afspraken worden gemaakt over de te volgen discussieregels en de gemeenschappelijke uitgangpunten waarop de argumenten kunnen worden gebaseerd; de argumentatiefase, waarin argumenten worden uitgewisseld; en de afsluitingsfase, waarin ofwel de protagonist zijn standpunt opgeeft ofwel de antagonist zijn twijfel intrekt.

Deze doelstellingen leiden tot de volgende opbouw van deze studie. De hoofdstukken 2 tot en met 4 vormen een bespreking en evaluatie van de beschrijvingen en analyses die in de rechtstheoretische literatuur van a contrario-argumentatie worden gegeven. In hoofdstuk 2 wordt moderne a contrario-argumentatie besproken en in hoofdstuk 3 klassieke a contrario-argumentatie. De reden dat deze studie met de beschrijving van moderne a contrario-argumentatie begint en niet met die van klassieke is dat op deze manier de rechtstoepassingsproblematiek beter kan worden geïntroduceerd. De betekenis die moderne a contrario-argumentatie heeft kan namelijk niet los worden gezien van de rol die deze argumentatie in deze problematiek vervult. In de hoofdstukken waarin moderne en klassieke a contrario-argumentatie worden beschreven wordt ook een mogelijke verklaring gegeven voor het feit dat onder dezelfde terminologie twee verschillende argumentatiewijzen schuilgaan. In hoofdstuk 4 bespreek ik de toepasselijkheid en bruikbaarheid van de logische analyses die in de literatuur van a contrario-argumentatie worden gemaakt. Samen met de hoofdstukken 2 en 3 legt dit hoofdstuk de basis voor het ontwikkelen van een analyse- en beoordelingsinstrumentarium van a contrario-argumentatie vanuit een pragmadialectisch perspectief. Zo zal ik in hoofdstuk 5 een reconstructie maken van moderne a contrario-argumentatie en in hoofdstuk 6 van klassieke a contrario-argumentatie. In deze reconstructies zijn de elementen geëxpliciteerd die aan beide varianten (en subvarianten) van a contrario-argumentatie ten grondslag liggen, waardoor een systematisch beoordelingsinstrumentarium kan worden ontwikkeld.